

DEMOGRAFSKI PROBLEMI U ENCIKLICI „POPULORUM PROGRESSIO“

Dr Jordan KUNIČIĆ

Pavao VI dotaknuo se problema u svojoj enciklici o razvitku naroda od 26. ožujka 1967. u br. 37. Radi se o poznatoj činjenici nerazmjera između broja ljudi ili velikog porasta broja rođenih, s jedne strane, i nedovoljnog rasta proizvodnje ili sredstava za život, s druge strane. To se odnosi i na čitav svijet i na, barem neke, siromašne zemlje. Poznato je kako je tekst Pavlove enciklike bio povodom da su neke revije i novine donijele senzacionalne tvrdnje o tome kako je Pavao VI usvojio radikalno rješenje, tj. prepustio pitanje državi i roditeljima, ne osuđujući više nikakvo ograničavanje porođaja. Tako je npr. pisala talijanska revija *Epoca* od 16. IV 1967. na str. 21. Prema tome je posve opravdano pitanje: Da li je Crkveno učiteljstvo izmijenilo svoje gledište? Je li barem malo »otvorilo vrata« protuprirodnoj antikoncepciji? Ili je možda Pavao VI anticipirao svoju dugo očekivanu riječ o tom pitanju?

ODGOVOR

Mogu reći da nemam što opozvati niti promijeniti u iznesenom rješenju o pitanju u BS, 1965, str. 83—91, kao i BS, 1966, str. 404—412. Međutim, budući da se pitanje postavlja u vezi sa spomenutim tekstom enciklike, potrebno je podvrći analizi taj tekst, provesti neku vrstu tekstualne kritike.

A prije svega treba se postaviti na određeno gledište. Uokviriti pitanje. Je li to pitanje pretežno socijalne ili moralne naravi? Odgovor ćemo naći u enciklici *Mater et Magistra* Ivana XXIII od 15. V 1961. Dubinski uzrok svim krizama nalazi se u duhovno-moralnim zasadama, u nijekanju općeobvezatnog i nužnog moralnog zakona za sve ljude (br. 205—211), u nijekanju Boga kao vrhovne instance, u nezasitnoj žudnji za nasladama u traženju zadovoljstva i užitka (br. 235) itd. I rješenje kriza treba tražiti u moralnim vrednotama, tj. da ljudi ne skreću s pravoga puta, puta dobra ili kreposti, da ne postupaju protiv razuma prosvijetljena vjerom, tj. protiv moralnih norma. Takvim, naime, postupkom ljudi postupaju i protiv društvenog značenja svoje naravi i, zato, protiv same Božje zamisli (br. 199).

S tog gledišta treba promatrati i tekst enciklike Pavla VI. Bit će nam jasno da u tekstu nema ni najmanjeg temelja nekoj panici, kao da bi Pavao VI naučavao nešto protiv tradicionalne nauke. Na to je upozorio i *L' Osservatore Romano* od 19. IV 1967, izazvan upravo tolikim neispravnim tumačenjima teksta. Mnogi, naime, žele Papina naučavanja akomodirati svojim subjektivnim nazorima, a ne obratno: preispitivati svoja mišljenja u svjetlu Papinih naučavanja.

Zato i u ovom pitanju shvatimo potrebu da zakone prirode, odnosno volju Stvoriteljevu, postavimo iznad svega. Da se pravilno shvati gledište Crkve u vezi s reguliranjem porođaja, potrebno je, osim ispravnih načela, posjedovati i ekvilibriranost osjećaja, nadasve pak dobro nakanu, jer »ako nema iskrene nakane prepustiti Stvoritelju da on slobodno vrši svoj plan, ljudski će egoizam neprestano pronalaziti nove sofizme i smicalice da ušutka, ako je to moguće, savjest a da nastavi zloupotrebu« — rekao je Pijo XII (u izd. Utz-Groner, br. 4804).

Tekst enciklike. U tekstu se ponajprije konstatira da doista postoji demografski problem, naime: pučanstvo se umnaža brže, a prirodna raspoloživa sredstva za egzistenciju ne mogu taj tempo slijediti. Koncil upozorava na mogućnost da se iz te činjenice izvedu krivi zaključci, npr. da se odustane od traženja raznih rješenja, kao da su svi putevi zatvoreni; ili da se prepusti nekom pesimističkom osjećaju i čeka rasulo čovječanstva zbog neodržive unutarne kontradikcije između prenapučenosti i defekta sredstava za egzistenciju, kao što su hrana, stan i sl.

Treba posegnuti za rješenjima. Kojima? Svakako je krivo rješenje, usvojeno od nekih, u tom da se posluže radikalnim sredstvima, protuprirodnim planiranjem porođaja, konkretno: abortusom, umjetnom sterilizacijom, umjetnim antikonceptivnim sredstvima itd. Papa naziva te mjere »radikalnima« jer su bezobzirne, ne vode računa o pravu na život, o dostojanstvu ljudske osobe, a to su temeljne vrednote Ijuskoga života. Temeljna je vrednota i obzir prema zakonima Stvoriteljevim, usađenima u zakonitosti prirodnog procesa rađanja, i te se »radikalne mjere« protive i tim zakonima.

I država je pozvana da traži rješenja. Uvijek i samo u okviru svoje kompetencije. Ona nije ovlaštena da intervenira na način koji vrijeđa čovječje dostojanstvo, da postupa protiv prirodnog moralnoga zakona ili protiv pravedne slobode bračnog para. Pravo na brak i pravo na rađanje djece spadaju u ona prirodna, neotuđiva prava bez kojih je nemoguće spasiti ljudsko dostojanstvo i ljudsku čast. Prema tome, država će tražiti prostor za sebe u tom pitanju da ne dira u one vrednote iznad sebe, koje ona mora poštivati. Unutar toga prostora pozvana je da sa svoje strane pomogne u rješavanju toga problema. Izvan svake je sumnje da se država može i mora pobrinuti da se šire prikladne informacije npr. o higijeni braka, o potrebi pripreve za brak, da pomaže bračni par u ekonomskim, stambenim i drugim teškoćama, da upozorava one koji sele sa sela u grad na teškoće gradskoga života itd.

Šta se tiče roditelja stvar je poznata. Oni su doista pozvani da u krajnjoj liniji odluče o broju djece, ali nijesu gospodari da odlučuju samovoljno o načinu kako će taj broj djece postići, jer ako je cilj dobar, ne slijedi da je i sredstvo dobro. Roditelji nijesu ovlašteni tumačiti

prirodni moralni ni Božji zakon kako im se prohtije. Kada traže način kako će ostvariti taj plan o broju djece, moraju formirati svoju savjest u skladu s Božjim zakonom kako ga autentično tumači Crkva. U svjetlu i u snazi toga zakona uvidjet će da nose veliku odgovornost pred Bogom, pred Crkvom, narodom i čovječanstvom ako se puste da ih vodi egoizam, žudnja za užitkom a zapostave interese zajedničkog dobra naroda i čovječanstva. Istina, prihvatiti se odgoja djece znači prihvatiti znatan teret na leđa, ali kršćanski roditelji nijesu nikada sami, oni moraju biti uvjereni da će im Bog pomoći u nošenju dužnosti bračnoga života, a prehrana i odgoj djece bez sumnje spadaju u te dužnosti.

U skladu s tradicionalnim naučavanjem Crkve. Naveo sam tekst enciklike Pavla VI nekako u parafrazi. Te ideje ćemo naći i u ostalim dokumentima Crkvenog učiteljstva.

Lav XIII piše: »Nijedan ljudski zakon ne smije bilo kakvim načinom stegnuti glavni cilj ženidbe. Ovaj je cilj ustanovljen na početku, i to Božjom vlašću prema riječima: Rastite i množite se« (*Rerum novarum*, br. 9). Istina, tekst Lava XIII više gleda na prvobitno pravo na ženidbu i na sam cilj sklapanja ženidbe a manje na način kako se taj cilj postizava, ali u tim riječima dovoljno je naglašen suverenitet prokreacije nad čovječjom samovoljom ili težnjom za nasladama.

Pijo XI naglašava kako se ne smije izigravati priroda ili izopačivati bračni čin. Nema razloga koji bi opravdavao čin protiv prirodnog uređenje stvaralačke roditeljske snage. Ni poziv na užitak, ni ekonomski, ni stambeni, ni drugi razlozi nijesu u stanju učiniti da čin koji je protiv prirode bude opravdan, jer on je u sebi nečastan i zao« (*Casti connubii* od 31. XII 1930, kod Denz br. 3716). Postupak roditelja koje vodi samo želja za nasladom a pozitivnim činom isključuju porod, Papa naziva »*facinorosa licentia*« — zločinačka slobodština.

Pijo XII nastavlja u istom smislu. A ide i dalje. On tumači nauku Pija XI kao zahtjev prirodnog i Božjeg zakona. Ta će nauka važiti uvijek. Onemogućiti prokreativnu ljubav protuprirodnim činom od strane roditelja predstavlja nešto sramotno i u biti nečasno (u izd. Savignat-Utz-Groner, br. 1129). Svako onesposobljavanje prokreativne moći ili prokreativnoga roditeljskog čina zaslužuje osudu, jer nijedan čovjek nema prava zadirati u Božja prava usađena u prirodu (ist. mj., br. 161; 1129; 1140; 5491; 5421 itd). Isti Pijo XII izrazio je nadu da će napredak medicine usavršiti Knaus-Oginovu metodu (ist. mj., br. 1184), tako da postane sigurnijom, ali svakako treba odbaciti svako radikalno rješenje, svaku radikalnu mjeru, kao što je eugenička sterilizacija, rasizam, internacija nekih osoba da im se onemogućiti sklapanje ženidbe, preventivna i abortivna sredstva i sl. (ist. mj., br. 1202—1209). Ono što se uvijek osuđuje jest onaj pozitivni zahvat, ono samoniklo čovječje posizanje u prirodni proces stvaralaštva u muževljevu ili ženinom organizmu.

Ni Ivan XXIII ne govori protivno. Priznaje teškoću problema, ali odbija sva radikalna rješenja, osuđuje upotrebu sredstava koja su u suprotnosti s čovječjim dostojanstvom. A tih se sredstava ne stide oni koji život svode posvema na materiju (*Mater et Magistra*, br. 191). Bračni čin mora se vršiti u skladu sa svetim, nepromjenljivim i nepovredivim

Božjim zakonima. A ove svatko mora priznavati i opsluživati (ist. mj., br. 193).

Pavao VI još kao kardinal (vidi *L' Osservatore Romano* od 28—29. IX 1953) piše da svaki atentat na život na putu od roditelja do kolijevke treba smatrati zločinom. I taj se zločin ne može opravdati pozivanjem na vlast, na ekonomske ili eugeničke razloge. Još više: nazvat ćemo atentatom ne samo direktno ubojstvo, nego i izigravanje prirode («*fraus contra intentiones naturae quae Creatoris voluntatem expriment*»). Pavao VI odbacio je svaku artificioznu kontrolu porođaja kao postupak protiv razuma (u govoru pred OUN dne 4. X 1965).

II vatikanski koncil nije iznio protivne nauke. O tome sam napisao odužu studiju u *D. Thomas*, Piacenza, 1—2 (1967), str. 81—107. Htio bih naglasiti ono što sam pisao u BS god. 1966, str. 412, naime, da je Pavao VI proglasio tradicionalnu nauku kao važeću i upozorio da se niko ne usudi protivnu nauku izlagati, braniti i sl. dok, možda, njemu savjest ne bude diktirala da odredi druge norme ili pokaže na druge smjernice. To je rekao Pavao VI dne 23. VI 1964, a s istom idejom II vatikanski koncil završava br. 51 u pastoralnoj konstituciji *Gaudium et spes*.

Ima pisaca koji se pozivaju na činjenice da postoje protivna mišljenja nekih teoloških pisaca. Tu sam smicalicu davno odbacio, jer je nju odbacio i Pavao VI i Koncil u navedenim kategoričkim tvrdnjama. Uostalom, i najsvremeniji teološki pisci upozoravaju da raspravljanje među teolozima ne predstavlja sigurnu normu za formiranje savjesti vjernika. Teološke su rasprave u sferi ideja, teorije, a praktične norme dolaze od Crkvene učiteljske vlasti. Tako misli i B. Häring, pa zaključuje da treba ozbiljno i u duhu poslušnosti čekati riječ Pape, a nikako ne anticipirati njegov sud (u djelu: *Padre Häring risponde*, 1966, str. 86).

Određivanje uloge državne vlasti i roditelja. Ovo je potrebno поближе označiti, jer tekst enciklike o ingerenciji državne vlasti i roditelja pruža prigodu krivim tumačenjima.

Što mogu državne ili javne vlasti? Govorimo s religiozno-moralnog gledišta, još konkretnije: govorimo o tumačenju teksta Pavlove enciklike. Ni ideja o ulozi roditelja i vlasti nije nova. U konstituciji *Gaudium et spes*, br. 50—51, isto tako u noti br. 14, kasnije u br. 87 § 2, Koncil govori da javne vlasti imaju pravo i dužnost izdavati društveno-obiteljske zakone, npr. izdavati zakone u vezi sa seljenjem stanovništva u grad, obavještavati o demografskoj situaciji, o potrebama države, promulgirati zakone da se promiče proizvodnja tako da bude kruha za sve. Tradicionalna je nauka da država ima prava zahvatiti i u privatno vlasništvo eksproprijacijom, nacionalizacijom, poreskim zakonima i sl., o čemu se govori na drugim mjestima.

Javne vlasti, govori tekst Pavlove enciklike, neka interveniraju »u okviru svojih kompetencija«. Komentar tih riječi nalazi se u konstituciji *Gaudium et spes* br. 87. Koncil upozorava javne vlasti neka odbace rješenja koja su u suprotnosti s moralnim zakonima, npr. neka ne ograničavaju pravo na ženidbu ili na izbor bračnog druga. Kako će pozitivno pomagati rješavanju demografskog problema? Olakšavati najmove, pomagati gradnju stanova, olakšavati porez, spremati mlade da oz-

biljno shvate bračni život, razuvjeravati opterećene nasljednim bolestima da ne stupaju u brak itd. Uvijek i samo dopuštenim, plemenitim sredstvima. Život je uzvišena, sveta stvar, i čovjeku nije dopušteno s njim raspolagati ili izigravati njegove zakone.

U istom svjetlu određuju se i prava roditelja. Treba razvijati »odgovorno očinstvo i materinstvo«. U čemu se sastoji to »odgovorno očinstvo«? U negativnoj fazi ono se sastoji u tome da se očinstvo-materinstvo ne preuzima na bazi biološko-nagonskih, egoističkih poriva, nego da se nadilazeći biološke momente u psihičkom skladu nađe suglasnost u svijesti moralno-kršćanske *odgovorne* odgovornosti. Prema tome, u pozitivnoj fazi to odgovorno očinstvo-materinstvo preuzeto je u savjesti formiranoj prema Božjem zakonu, u svjetlu autentičnoga crkvenog tumačenja a u punini pouzdanja u Božju pomoć.

Pijo XII snažno je naglasio da pravo služenja bračnim činom ne prelazi granice ciljeva bračnog prava, tj. predmet i domet toga prava određen je od zakona prirode a ne ovisi o ljudskoj volji, nego se mora prosuđivati prema prirodnom usmjerenju, a to je ponajprije rađanje i odgajanje djece (nav. mj., br. 4785). Ne ovisi, dakle, o volji roditelja kako će se služiti bračnim pravom. Oni se moraju ravnati prema onome što priroda namjerava i kako priroda poučava.

To isto tvrdi i II vatikanski koncil u konstituciji *Gaudium et spes* br. 50. Smisao ili *raison d'être* obiteljskog života uzima se iz promatranja prokreativne roditeljske snage. Tom snagom oni sudjeluju s Bogom u njegovoj stvaralačkoj ljubavi. Roditelji će slobodno odlučiti o broju djece, o vremenu služenja bračnim pravom, ali njegov sud uvijek će biti obilježen osjećajem odgovornosti pred Božjim zakonom, u poslušnosti Crkvenom učiteljstvu, prema njegovu autentičnom tumačenju u svjetlu evanđelja. Ne smije slijediti nijedno tumačenje koje bi bilo u suprotnosti s moralnim zakonom. Općenito govoreći: neka nitko ne širi bilo kakva nova rješenja pitanja, osim ukoliko se ova slažu s naučavanjem Crkve (*Gaudium et spes*, br. 51; 87).

Neka rješenja ili smjernice za rješavanje problema. Prije svega neka se ne stvara panika o nerješivosti teškoće toga pitanja. Odnos između prirasta stanovništva i zaliha sredstava za egzistenciju čovječanstva ne predstavlja ozbiljnih teškoća, osobito ako se uvede bolji socijalni red, pa se posjed zemlje pravednije razdijeli (*Mater et Magistra*, br. 188; *Gaudium et spes*, br. 87). Pri tome je potrebna prije svega neka međunarodna suradnja.

Nema razloga za paniku ni dramtizaciju, jer priroda i dalje ostaje neiscrпно rodna, a čovjek posjeduje dovoljno znanja da obilne darove prirode obrati u svoju životnu korist. Sudjelovanjem razvijenih naroda, oni slabije razvijeni čekaju da budu poučeni u suvremenoj tehnici produkcije, a ona će im pružiti i obilnija sredstva za egzistenciju (*Mater et Magistra*, br. 189).

A hoće li čovjek uspjeti toliko prodrijeti u zakone prirode da će pronaći ispravnu metodu regulacije porođaja a da ne vrijeđa prirodne zakone? Pavao VI više je puta ponovio tu nadu, ali riječi nade čuli smo i od Pija XII, 26. XI 1951. On je ustvrdio da ondašnja najnovija otkrića, čini se, potvrđuju tu nadu. Prošlo je dosta godina od te izjave, nju je

pojačao Pavao VI, ali izvjesnosti još nema (kod Pija XII na nav. mj., br. 1184). Nema razloga da se očajava, jer čovječanstvo je postiglo tolik napredak na tehničkom i znanstvenom polju da to ulijeva neku gotovo neograničenu nadu u budućnost.

Tražiti nova rješenja, da, ali pri tome uvijek paziti na ljestvicu vrednota. Ljudski život i čovječje dostojanstvo predstavljaju vrhovne vrednote (*Mater et Magistra*, br. 192), a užitak ili naslada nikada ne smije zauzeti njihovo mjesto. Nije li smisao za žrtvu i napor, osjećaj odgovornosti, vjere u Providnost i sl. put kojim se dolazi do stabilnijeg rješenja? Kada čovjek uznastoji da bude gospodar svojih prohtjeva iz niže, nagonske sfere, bez sumnje će se umanjiti tragičnost toga problema.

To ne znači da se zatvaraju oči pred čovječjom slabosti, kao i pred jakošću spolnog nagona. Nipošto. Samo se ide za tim da se svakoj vrednoti nađe njeno mjesto. I da se problemu otvori horizont. Problem spada u popis svjetskih problema. Treba mu tražiti zajedničke, svjetske smjernice da se bolje riješi. Iz naroda u narod neka prodiru spoznaje, dostignuća, kapitali, pa i seljenja ljudi, jer sve će to pomoći njegovu rješenju (*Mater et Magistra*, br. 192; 195).

Cime započeti? Ranim etičkim, religioznim, socijalnim odgojem. Uvijek odgajati čistu nakanu, jer samozavaravanje upropašćuje hodanje pravim putem i stvara sve veću zbrku. To znači da treba započeti s unutarnjom reformom, da iznutra izađe lijek kada je iznutra nastala i bolest. Prevlast seksusa može se riješiti najbolje stjecanjem gospodstva nad prohtjevima seksualnog nagona. Svaki kompromis na tom području čovjeka dovodi do poraza.

Plodovi. Ograničujući pitanje na moralno gledište, kako je rečeno na početku ovog odgovora, neka se nitko ne čudi ako označim samo jedan, glavni plod i iznesem glavni razlog. Taj plod jest u tome: iskrenim prihvaćanjem Božje ponude upućene roditeljima da s njime surađuju u stvaralačkoj ljubavi neizostavno nestaju tjeskobe i grižnje savjesti u dušama bračnih drugova. Time se stvaraju izvrsne premise za psihičku ravnotežu. A ostali dobri plodovi za narod, državu, čovječanstvo dolaze sami po sebi.

Koji je razlog toj tvrdnji? Nije li ona naivna? Razlog je u tome što je nepobitna istina da je zakon prirode u svojoj biti harmoničan. On ne stvara nerada ni kontradikcije, osim ako ga se krši. Ne postoji kontradikcija između prirasta pučanstva i sredstva za egzistenciju toliko koliko postoji između nesređene čovječje volje, njegove unutarnjosti i njegovih djela. Iz toga nereda izviru vanjski neredi, izvanjske kontradikcije (Pija XII, br 4804). I time smo zaokružili pitanje u njegove moralne konture, kako smo i započeli.

Zaključci. Iz ovoga se vidi da tekst Pavlove enciklike u br. 37 ne donosi nijedan nov element, a još manje element koji bi bio protivan tradicionalnoj nauci. Kratkoća teksta možda je bila povodom za kriva tumačenja. Novine *L' Osservatore Romano* od 19. IV donose glavne točke zajedničke svim dokumentima Crkvenog učiteljstva. To su:

U svakom se čovjeku nalazi neotuđivo pravo na sklapanje ženidbe i na rađanje djece. To pravo spada na dostojanstvo ljudske osobe. Nijedan ljudski zakon ne smije to pravo dirati.

U ime istog čovječjeg dostojanstva nitko nije ovlašten da roditeljima određuje ili nameće broj djece. Roditelji o tome neka odluče sami, prema diktatu savjesti, ali formirane u svjetlu Božjeg i prirodno-moralnog zakona, i to kako ga autentično tumači Crkva; a pri svemu tome neka budu ispunjeni nadom u Boga, u njegovu pomoć.

Dužnost je države da obitelji pruži raznovrsne pomoći u korist razvoja obiteljskog života, za podizanje standarda i pravilno uklapanje u šire socijalne organizme.

I čitavo je čovječanstvo pozvano da upotrijebi sve svoje umne snage da postigne još veću vlast nad prirodom, da ova i u ovom pitanju posluži čovjeku. U tome neka i katolici surađuju. To bi konkretno značilo: neka se nastoji naći metoda za reguliranje porođaja u skladu s moralnim normama.

Bračnim drugovima uvijek ostaje dužnost da gospodare svojim nagonima. Oni će spašavati ljudsku čast kada se budu držali zahtjeva ljudskog dostojanstva i u prenošenju života. Prihvatiti druga sredstva, u oprečnosti s Božjim i moralnim zakonima, značilo bi usvojiti materijalističko shvaćanje života s tim paradoksom da, dok čovjek stječe vlast nad prirodom, gubi vlast nad sobom i nad svojim nagonima.

SUMMARIUM

In enc. *Populorum Progressio* quaestio de prole regulanda vel naturum incremento minuendo vehementer animum pulsat. Multae arbitrariae, non paucae falsae ortae sunt explicationes. In hoc articulo, responso ad quaestionem de eiusdem numeri sensu, auctor ostendit Ecclesiae hac quoque in re semper sibi cohaerentem fuisse doctrinam. Nec potestati civili nec parentibus ultra limites iuris iisdem a natura naturaeque Auctore datos procedere licitum est. Sistendo autem intra limites legis moralis, legis divinae, ab Ecclesia authentice interpretatae, omnium officium esto pro sua parte adiutricem manum porrigere, ut in scrabrosa hac quaestione tum iuri divino tum perentum iustis desideriis apte provideri possit. A Summo Pontifice expectatur quidem salutare verbum, interea, in procreatione regulanda, vias inire nemini licet, quae a Magisterio, in divina lege explicanda, improbantur, prout dicitur in GetS num. 51.